

MEDIATA'LIM: AXBOROT JAMIYATIDA TANQIDIY FIKRLASH VA SAVODXONLIK

Mavlonov A.U

Toshkent amaliy fanlar universiteti

Toshkent

O'zbekiston Respublikasi

Annotatsiya: Matnda XX–XXI asrlarda mediata'limning rivojlanishi, uning pedagogik ahamiyati va zamonaviy ta'lim tizimidagi o'rni tahlil qilinadi. Mediata'lim shaxsni axborot muhitida tanqidiy va mas'uliyatli faoliyatga tayyorlashga qaratilgan pedagogik yo'nalish sifatida paydo bo'lganligi, uning estetik, tanqidiy va amaliy bosqichlari hamda global miqyosdagi dolzarbligi ko'rsatiladi. Shuningdek, matnda Jeyms Potter, Devid Buckingham, Renee Hobbs, Sonia Livingstone va Paul Mihailidis kabi xorijiy olimlarning mediata'lim nazariyasi va amaliyotiga qo'shgan hissalarini, ularning tanqidiy fikrlash, media kontent yaratish, bolalar xavfsizligi va fuqarolik kompetensiyalarini rivojlantirishga oid yondashuvlari bayon etilgan. Mediata'lim zamonaviy ta'lim tizimining integrativ qismi bo'lib, shaxsni axborot bilan ishlash madaniyati, innovatsion metodlar va madaniyatlararo muloqot ko'nikmalari bilan ta'minlaydi.

Kalit so'zlar: Mediata'lim (media savodxonligi), ommaviy axborot vositalari, raqamli texnologiyalar, axborot jamiyati.

XX–XXI asrlarda ommaviy axborot vositalari va raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi jamiyat hayotida tub o'zgarishlarni yuzaga keltirdi. Axborot oqimining keskin ortishi, media mahsulotlarining ta'lim, tarbiya va ijtimoiylashuv jarayonlariga kuchli ta'siri ta'lim tizimi oldiga yangi vazifalarni qo'ydi. Shu sharoitda mediata'lim shaxsni axborot muhitida ongli va tanqidiy faoliyat yuritishga tayyorlashga qaratilgan muhim pedagogik yo'nalish sifatida shakllandi.

Mediata'limning paydo bo'lishi ommaviy axborot vositalarining jamiyatdagi ta'sir doirasi kengayishi bilan bevosita bog'liqdir. XX asr boshlarida kino, radio va bosma nashrlarning keng tarqalishi axborot va tasvir orqali ta'sir ko'rsatishning yangi shakllarini yuzaga chiqardi. Dastlab mediata'lim elementlari kino san'atini tushunish va estetik jihatdan baholashga qaratilgan mashg'ulotlar ko'rinishida shakllangan.

XX asrning ikkinchi yarmida televideniye va ommaviy madaniyatning rivojlanishi mediata'limga bo'lgan ehtiyojni yanada kuchaytirdi. Aynan shu davrda AQSh, Buyuk Britaniya, Kanada va Fransiya kabi mamlakatlarda

mediata'lim mustaqil pedagogik yo'nalish sifatida rivojlana boshladi. Raqamli texnologiyalar va internetning paydo bo'lishi esa mediata'limni global miqyosda dolzarb masalaga aylantirdi[3].

Mediata'limning rivojlanishi bir necha bosqichlarda amalga oshgan. Birinchi bosqichda mediata'lim estetik va madaniy yo'nalishda rivojlanib, kino va san'at asarlarini tahlil qilishga e'tibor qaratildi. Ikkinchi bosqichda mediata'limning tanqidiy yo'nalishi shakllanib, media xabarlarining mazmuni, yashirin ma'nolari va mafkuraviy ta'siri o'rganila boshlandi.

Uchinchi bosqichda mediata'lim amaliy yo'nalishga ega bo'lib, o'quvchilarda media mahsulotlarini yaratish ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratildi. Hozirgi davrda esa mediata'lim integrativ xarakter kasb etib, ta'lim tizimining barcha bosqichlariga joriy etilmoqda.

Zamonaviy dunyo pedagogikasida mediata'lim muhim strategik yo'nalishlardan biri sifatida e'tirof etilmoqda. Xalqaro ta'lim tashkilotlari mediata'limni shaxsning tanqidiy fikrlashini rivojlantiruvchi va demokratik jamiyatni mustahkamlovchi vosita sifatida baholaydi.

Ko'plab rivojlangan davlatlarda mediata'lim maktab va oliy ta'lim muassasalari o'quv dasturlariga mustaqil fan yoki integrativ modul sifatida kiritilgan. U o'quvchilarning axborot bilan ishlash madaniyatini oshiradi, ularni yolg'on va manipulyativ axborotdan himoya qilishga xizmat qiladi.

Mediata'lim dunyo pedagogikasida shaxsni har tomonlama rivojlantirishga xizmat qiluvchi muhim vosita hisoblanadi. U o'quvchilarda tanqidiy tafakkur, mustaqil qaror qabul qilish va axborotdan mas'uliyatli foydalanish ko'nikmalarini shakllantiradi.

Shuningdek, mediata'lim pedagoglarning kasbiy kompetensiyasini oshirish, ta'lim jarayonida innovatsion metod va texnologiyalardan foydalanish imkoniyatlarini kengaytiradi. Bu esa ta'lim sifatining oshishiga xizmat qiladi.

Globalashuv sharoitida mediata'lim madaniyatlararo muloqotni rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Media orqali tarqatilayotgan turli madaniy qadriyatlarni anglash va hurmat qilish mediata'limning muhim vazifalaridan biridir. Bundan tashqari, mediata'lim shaxsni global axborot makonida faol va mas'uliyatli ishtirokchi sifatida tayyorlashga xizmat qiladi[1].

Mediata'lim ommaviy axborot vositalari va raqamli texnologiyalar rivoji natijasida vujudga kelgan muhim pedagogik yo'nalishdir. Uning paydo bo'lishi va rivojlanishi dunyo pedagogikasida shaxsni axborotlashgan jamiyat talablariga mos holda tarbiyalash zarurati bilan bog'liqdir. Bugungi kunda mediata'lim ta'lim tizimining ajralmas qismi bo'lib, jamiyatning barqaror va ongli rivojlanishida muhim o'rin tutadi.

Zamonaviy axborot jamiyatida mediata'lim (media savodxonligi)

shaxsning axborot bilan ishlash ko'nikmalarini shakllantirish va axborot muhitida mas'uliyatli faoliyat yuritishini ta'minlashga qaratilgan muhim pedagogik yo'nalish hisoblanadi. Mediata'limni nazariy va amaliy jihatdan rivojlantirishda turli mamlakat olimlari va tadqiqotchilari muhim hissa qo'shgan. Ushbu ma'ruza mediata'lim sohasida xorijiy olimlar tomonidan olib borilgan izlanishlarni tahlil qilishga bag'ishlanadi.

Jeyms Potter (James Potter) — media savodxonligi konsepsiyasi. Xorijiy mediata'lim tadqiqotlari ichida Jeyms Potterning (James Potter) ishi alohida ahamiyatga ega. U media savodxonligini “axborotni topish, uni tahlil qilish, baholash va yaratish qobiliyati” deb ta'riflaydi. Potterning nazariyasi mediata'limni faqat media mahsulotlarini tushunish bilan cheklamasdan, shaxsni media kontent yaratishga ham tayyorlash zarurligini ta'kidlaydi. U mediata'limning asosiy maqsadi sifatida tanqidiy fikrlashni rivojlantirishni ko'rsatadi.

Potterning yondashuvi mediata'limni ko'p darajali va integrativ jarayon sifatida ko'rishga imkon beradi. Uning ishlari mediata'limni ta'lim tizimiga kiritishda metodologik asos bo'lib xizmat qiladi.

Devid Buckingham (David Buckingham) — media madaniyati va tanqidiy yondashuv. Devid Buckingham mediata'lim sohasida eng nufuzli olimlardan biri hisoblanadi. Uning tadqiqotlari media madaniyati, yoshlar va media o'rtasidagi munosabatlarni o'rganishga qaratilgan. Buckingham media mahsulotlarining ijtimoiy va madaniy kontekstda shakllanishini ta'kidlaydi va mediata'limda tanqidiy yondashuv zarurligini ilgari suradi.

U mediata'limni shaxsning media bilan o'zaro munosabatini faollashtirish va media mahsulotlarini tanqidiy baholashga o'rgatish orqali jamiyatning madaniy rivojiga xizmat qilish deb tushunadi. Buckinghamning ishlari mediata'limning ijtimoiy ahamiyatini chuqur ochib beradi.

Renee Hobbs — mediata'limning amaliy yondashuvi. Renee Hobbs mediata'limning amaliy yo'nalishini rivojlantirgan tadqiqotchilardan biridir. U mediata'limni o'qitish jarayonida media kontent yaratish, tahlil qilish va baholash ko'nikmalarini rivojlantirishga alohida e'tibor qaratadi. Hobbsning yondashuvi mediata'limni “ilmiy-texnologik va madaniy kompetensiyalar” majmuasi sifatida ko'radi.

U mediata'limda o'quvchilarning ijodiy faoliyatini rag'batlantirish, ularni media mahsulotlarini yaratishga jalb qilish orqali tanqidiy fikrlashni kuchaytirish kerakligini ta'kidlaydi. Hobbsning ishlari mediata'limning amaliy pedagogik metodlarini shakllantirishda muhim manba hisoblanadi.

Sonia Livingstone — raqamli media va bolalar huquqlari. Sonia Livingstone mediata'lim va raqamli media sohasida olib borilgan izlanishlari bilan tanilgan olimlardan biridir. Uning tadqiqotlari bolalar va o'smirlarning raqamli media bilan o'zaro munosabatini, xavfsizlik va huquqiy muammolarini o'rganishga qaratilgan.

Livingstone mediata'limni bolalar va o'smirlarni onlayn xavfsizlik, shaxsiy ma'lumotlar himoyasi, kiberhujumlar va internetda tarqaluvchi salbiy kontentdan himoyalashga yo'naltirilgan pedagogik jarayon deb ta'riflaydi. Uning ishlari mediata'limning ijtimoiy himoya funksiyasini kuchaytirishga xizmat qiladi.

Paul Mihailidis (Paul Mihailidis) — mediata'lim va fuqarolik kompetensiyalari. Paul Mihailidis mediata'limni fuqarolik kompetensiyalarini rivojlantirish vositasi sifatida o'rganadi. U mediata'lim orqali shaxslarni demokratik jamiyatda faol ishtirok etishga, ijtimoiy masalalarni tahlil qilishga va jamoatchilik fikrini shakllantirishga tayyorlash mumkinligini ta'kidlaydi.

Mihailidis mediata'limni “fuqarolik mediata'limi” (civic media literacy) kontseptsiyasi orqali jamiyatda ijtimoiy mas'uliyatni kuchaytirishga xizmat qiladi. Uning tadqiqotlari mediata'limning siyosiy va ijtimoiy ahamiyatini ko'rsatadi[2].

Xulosa qilib aytganda, mediata'limni rivojlantirish bo'yicha xorijiy olimlar izlanishlari bir nechta asosiy yo'nalishlarda amalga oshirilgan. Jeyms Potter media savodxonligini tanqidiy fikrlash va media kontent yaratish qobiliyati bilan bog'laydi. Devid Buckingham media madaniyati va tanqidiy yondashuvni rivojlantiradi. Renee Hobbs mediata'limning amaliy metodlarini shakllantiradi. Sonia Livingstone bolalar va raqamli media xavfsizligi masalalarini o'rganadi. Paul Mihailidis esa mediata'limni fuqarolik kompetensiyalari bilan bog'laydi.

Ushbu olimlarning izlanishlari mediata'lim nazariyasi va amaliyotini boyitib, uni ta'lim tizimiga joriy etishda muhim asos bo'lib xizmat qiladi. Mediata'limning rivojlanishi davom etar ekan, yangi texnologiyalar va ijtimoiy o'zgarishlar sharoitida mediata'limning mazmuni va metodikasi yanada kengayib boradi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. A.U.Mavlonov Media texnologiyalari va ommaviy axborot vositalarining jamiyatdagi roli hamda tasniflanishi. Ta'limda istiqbolli izlanishlar - xalqaro ilmiy-metodik jurnal № 2/2026 ISSN: 3060-527X. 73-76-betlar
2. A.U.Mavlonov Gazetalar va uning bo'lajak o'qituvchilarning didaktik madaniyatini rivojlantirishda ahamiyati va roli. Zamonaviy jamiyat va

innovatsiyalar ilmiy-nazariy jurnal. № 2-son, 2026-yil. 216-220-betlar

3. A.U.Mavlonov Jurnal, radio va televideniye rivojida media texnologiyalarning o‘rni. “Ta’lim jarayonida integrativ yondashuv: nazariya va amaliyot asosida hayotiy ko‘nikmalarni rivojlantirish” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya. 2026-yil 26-fevral.